

A szétagolt kultúra

A legutóbbi harmincezer éves történelmünk tanulsága nemcsak az, hogy az emberiség különféle népeinek és kultúrája tagjainak többsége gyilkos, mohó, képzetlen, kegyelmet nem ismerő lény, és kisebbségben vannak (s voltak) a morális csoportok, ám ráadásul az is, hogy az évezredek folyamán egyre-másra megjelent egy-egy fékezhetetlen „csúcsragadozó”, mint Asszur-ban-apli, Néró, Caligula, Napóleon, Attila, Tamerlán, Dzsingisz kán, Nagy Sándor, Lenin, Hitler, Sztálin. S még mindig retteghetünk attól vagy azoktól, aki-akik ezután megőrülnek.

* * *

Nekem már nem a jövő terveivel kell foglalkoznom. Különös, mikor e helyett az esetleg hátralevő éveket számolom: még három, öt – te, jóisten –, talán tíz? De minden öt vagy tíz éven át a háromszor-négyszer megszakított éjszaka – gyógyszeradagolás rendszere. Némelykor fájó szívvel túrt félálom. Napközben is ügyel-nem kell a reggeli, déli, esti tablettaszedésre. Hány ilyen tudatos éjszaka és nappal még ez? Nem érdemes méricskélnem. Kisszerű, állandóan ismétlődő kezelésemre kell gondolnom. Lehet, nem sokáig. Kibírni, kibírni!

* * *

Láttam Fliegauf „Tejút” című filmjét. Az állóképek értelemkizáró, jelentéselvető unalma csődre vezet. A filmművészet nem tudott túllépni azon a kényszeren, hogy a realista regény illusztrációja legyen. Kivétel: Bunuel, Robbe-Grillet. A filmnek tehát éppúgy vége, mint az irodalomnak, képzőművészetnek, zenének. A mai nemzedék alkalmatlan a művészetre. A XXI. századnak nincs semmiféle szelleme. A művészet: szellem. Ez az, ami itthagyott minket. A világ kereskedelem, hatalom, piac, pénz lett. Remélem, az optimisták kitalálnak valamiféle „mentő glóriát”.

Az a szerencsém, hogy én még a művészet és a művészettelenség határán életem le az életemet néhány idős kortársammal együtt, akik a világ összes országában várják a lélekharang csöndes esti vagy hajnali megkondulását.

* * *

Anyanyelv. Anyám így mondta a mihelyt szót: „miháncs”. Nem tudom, hány éves koromban szoktam le erről a tájszólásról. Anyám Borsosgyőrben született, onnan járt Pápára dolgozni. Sose voltam ott. Vajon megvan-e még, nem olvadt-e már össze a várossal?

* * *

Ismerősöm meséli: harmincéves fia megtért. Mit jelent a megtérés? Visszafordulás a gyerek-kamaszkorba? Lemondás az önálló gondolkodásról? Megadás, térdre borulás az isten fönsége előtt? Filozófiailag, azt hiszem, a vallási, elsősorban katolikus, irracionális, babonás „igazságok” föltétlen elfogadása. Röviden: a megtértnek még mindig a „Jézuska hozza a karácsonyfát”.

* * *

Isten a neve annak a szerelemnek, melyet minden dolog, lény, az egész lét, az egész multikozmosz iránt érzek.

* * *

Különös paradoxonja a történelemnek, hogy olyan ősi, egyistenhívő nép, mint a zsidó, a XX. század egyik embertelenségében az abszolút áldozat, a másokban (bolsevizmus) más népek fiaival együtt ugyan, de mégiscsak vezető szerepet játszik. Innen az az egyoldalú megítélés, hogy a holocaust a legnagyobb bűn, a leninizmus-kommunizmus nem az.

* * *

Spengler szerint: „Der Optimismus ist Feigheit” (Az optimizmus gyávaság). Ez csak akkor igaz, ha elé tesszük a *mindig* jelzőt. Vagyis: aki *mindig* optimista, valóban félős, gyáva ember, ahogy a *mindig* pesszimista ugyanaz.

* * *

Homo originis = kétszázézer évvel ezelőtt, mikor a nyelv, a beszéd és a szimbolikus gondolkodás egymással szorosan összefüggve úkeinkben kialakult.

* * *

Izraeli történészek magyarázzák, hogy mikor Kr. e. 150–200 évvel megismerték az akkoriban csúcán álló görög világbirodalmat (Nagy Sándor művét), a zsidó rabbiakat súlyos kisebbségi érzés nyomasztotta. A görög filozófia, építészet, technika, irodalom, hajózás, fegyverkezés minden tekintetben fölülmúlta a jahvista kultúrkört.

Egyetlen védekezési mód maradt: a Tóra. Azt hirdették, hogy Mózes öt könyve az isten műve, és ha a zsidóság ezt tisztán látja, a „pogány” görögök sokistenhite és minden más hatalma semmivé válik. A bökkenő csupán az volt, hogy ami a Tóra történetében, törvényeiben olvasható, nem egyezett a világ eseményeinek valóságával, a mindennapi tapasztalattal.

Ezt a föltűnő eltérést meg kellett magyarázni.

Így született meg a Kabbala, melyet minden írni-olvasni tudó hívő alkalmazhatott, hogy a szent szöveg érvényességét megőrizze. Közben bekövetkezett Jeruzsálem pusztulása, Kr. u. a 30-as években a Bar Kochba (a Csillag Fia) fölkelés. Az ekkor már a Római Birodalomba tartozó Júdeában a légiók véres harcok során leverték a lázadókat. Ráadásul még egy belső ellenség is megosztotta Jahve követőit,

a zsidó Jézus tanításai nyomán egyre jobban terjedő kereszténység. Jahve mellett megjelent az Atya, aki saját fia föláldozásával a világot megváltotta.

A zsidók ettől kezdve a hatalmas, Európában és Közel-Keleten szerveződő Krisztus-hívők között találták magukat. Meg kellett tanulniuk, hogyan maradhatnak meg a zsinagóga, majd a gettó védelmének segítségével.

Két vallás, két hit, hiedelem megszilárdulásának lehetek ebben az eseménysorozatban a tanúja. Mindkettőben az a szembeszökő, hogy ereje egy elképzelt, nem létező lényből ered. Sem Jahve, sem az Atya nem mutatkozott meg híveinek soha. Jób története ráadásul annak a mítosza, hogy nincs magyarázat arra, miért rossz a világ, vagyis hogyan járhatnak pórul a jók, és lehetnek sikeresek a gonoszak? Ki lehet az a Jahve, akinek igazságossága nem bizonyítható? A keresztények ugyanebbe a kutyaszorítóba kerülnek, még nagyobb zavarba hozva a vallásos etikát: miért áldozza föl a csupa-jóság-igazság istene saját oltárán a maga fiát? Csakugyan azért, hogy ezzel megváltsa a világot?

Egyáltalán nem világos számomra a megváltás fogalma. A világ, a kozmosz, a természet, az élő és élettelen dolgok-lények nem attól pusztulnak és születnek, mert jók vagy rosszak, vagy mert egy ember meghal a kereszten. Fantazmák homályába, útvesztőjébe tűnik el tehát az ősi jahvista és a valamivel újabb krisztianus kultúra is. De a szintén történelem előtti brahmanizmus vagy a Kr. u. 600-ban kialakuló mohamedanizmus. Kizárólag Buddha (Kr. e. 600) tanítása mellőzi a halhatatlan lélek, a másvilág vagy a természetfölötti, mindenható, bármiféle isten képzetét. Maga Buddha sem isten, csak tanainak elterjedése során torzult el annyira, hogy arany- és jádeszobrai előtt imádkoznak, könyörögnek jótéteményért a hívők. Szerzetesrendek tagjai „szentelik” askétikus életüket a szanszárából való szabadulásnak, a nirvánának, megvilágosodásnak, melyeknek szintén nehéz valóságos értelmet tulajdonítani.

Mire figyelmeztetnek a vallások? Arra, hogy az ősemberi szemlélet megmaradt a nagy többség tudatában. A nem létező szellemek, szentek, megváltók, próféták, különféle istenek vagy isten túlélte a fölvilágosodás, az újkori természettudomány és bölcsélet megjelenését. Európában és Észak-Amerikában elvesztette totális hatalmát, de szorításából szerzetesei, papjai „jövoltából” nem szabadulhatott. És nem is szabadul „mind az idők végezetéig”. Az ember torzul kifejlődött lény, ráadásul tudja, hogy meghal (milyen jó a „halhatatlan”, mert reflektálatlan tudatú állatoknak!), szenved, szerencsétlenségek, sorscsapások, betegségek, szegénység, háború, igazságtalan társadalmi viszonyok kiszolgáltatottja, tehát szorong, fél. És a félelem rácsai közt megjelenik, hitelt kap minden babona, vajákosság, csodahit, neurotikus illúzió. A hatmilliárdnyi emberiség egyedei közül csupán roppant kevesen jutnak el a szabadgondolkodásig: vagyis egyrészt föltételektől függő életünk-sorsunk elfogadásáig, másrészt addig a tapasztalatig, hogy a kozmosz végtelen valóságának törvénye a keletkezésben-megszűnésben kényszerítő erejű elevenség, burjánzás, élet. A „semmi” nincs. Változás, változatosság, kezdet és befejezés nélküli „valami” viszont van, melynek nem tudom a nevét. Ahogy senki sem tudja.

* * *

A széttagolt kultúra. Az újkori természettudományos kutatás máig egyre szélesebb, egyre nagyobb területre kiterjedő megindulásával a varázslás, a mágikus-animista szellemfölfogás elvesztette kizárólagos irányító szerepét. A mítosz szembekerült a természetismerettel. A várakozásokkal ellentétben azonban nem tudta hatástalanítani a régi hit tekintélyét, ám nem is hagyhatta változatlanul gondolkodásunkat.

Nietzsche ezt ismerte föl, mikor a legnagyobb mitikus alak, isten halálát bejelentette a XIX. század legvégén. Ezzel, metaforikusan szólva, „a világkerék agyának helyén” üresség támadt. Ez az üresség a nihilizmus: hirtelen ráébredt az ember, akár tetszett, akár nem, hogy a semmiben él. A valóság látszatának lelepleződése az állandó, sőt fokozódó szellemi-lelki válság állapotába kényszerítette Európát és Amerikát. A Közel-Kelet, Afrika, Ázsia kulturális története más, valójában ha a nyugati hatásokat nem számítjuk, mozdulatlan. Az istenek, demiurgoszok élnek, akár a hinduizmus, a mohamedanizmus vagy a vallásos buddhizmus hiedelmeinek formájában jelentkeznek.

Az atlanti világ részben nihilista (központi mítosza nincs), részben széttagolt, részben modern, autonóm emberekből áll össze. Az utóbbi szinte mellőzhető kisebbség. A széttagolt érzékelésűek vannak a legtöbben. Így élünk a XXI. században, és nem azért, mert így akarjuk: nem egészen tőlünk függ, hogy egy-egy ember vagy embercsoport, nép hogyan látja a világot és a végső dolgokat. Vagyis nem olyan nagyok a különbségek, mint általában (én magam is) gondoljuk. Nem egészen szabad a választásunk, nem minden nihilista erkölcstelen, széttagolt kultúrájú egyén etikai kiválóság, nem minden modern, autonóm ember példája a tökéletes magatartásnak. Ez szétszakadt világ, senki sem forraszthatja már egygé. Megjósolhatatlan, ami ezután következik.

* * *

Istenek egymás elleni harca. Az oszmán világbirodalom energiaforrása, vagyis diadalának kulcsa az volt a kereszténység fölött, hogy azt hirdette: Allahon kívül nincs más isten. Ahogy a kommunista diktatúra idején Marxon, Leninen vagy Sztálinon kívül sem volt más. Ez a fantazmák rémregényének a lényege, ez a történelem mozgása? A nagybirodalom az erőszakból, háborúból épül föl, de mind e mögött a Világteremtő, a végtelenül jó és mindenható, mindentudó isteni lény áll? Ráadásul az összes többi isten mögött más és más Égi Atya, Brahma, Jahve, Allah, az Úr annyira különböznek egymástól, annyira más világon uralkodnak, annyira más törvényeket szabnak, hogy szükségképpen és folytonosan egymás hatalmára törnek. Kívülről, mitikus távlatból nézve, történelmi értelemben mindegyik magának követeli a kizárólagosságot, noha világos, hogy mindegyik kultúrkorszak, birodalom, vallás eltérő természetfölötti hatalom hirdetője. Vagyis hiába az egyistenhit, ha a birodalmak vakon egy-egy istennek engedelmeskednek, ilyenformán bizonyítva, hogy sok isten van, s ezek kölcsönösen féltékenyek egymásra. Nemcsak a rögöszméik hatnak, nemcsak a Wille zur Machthoz keresnek a zsidók, a keresztények, a mohamedánok, hinduk metafizikai vagy legalábbis transzcendens, abszolúte megingathatatlan alapozást, s így lett mindegyik pusztá fantazma.

* * *

Film a reneszánsz Firenzéről, a nagy fejedelemről, Cosima di Mediciről, a szabad szellemű városról, ahol olyan könyvek és eszmék terjedtek, melyek Rómában tilosak lettek volna. Amit eddig nem láttam tisztán: a pápa éppen a reneszánsz nyitott kultúrája miatt rendelte el az inkvizíció megszervezését. Ezzel a Mediciek sem szállhattak szembe. Jóban akartak maradni a náluk is nagyobb hatalommal. Európában így került sor (mert Mexikóban már előbb is volt) a tiltott könyvek összeírására és elégetésére. Bizony nem a náciák égettek először könyveket, az egyház megelőzte őket legalább öt századdal.

Napokig lobogtak a papírmáglyák.

Hogy aztán az eretnekek alatt is föllobbanjanak. Ami napokra elképesztett és fölháborított, hogy az inkvizíció némelykor – ahogy mondták, irgalmasságból – megrövidítette az elítéltek szenvedését. Hogyan? (Giordano Bruno is ebben a jó-téteményben részesült.) Úgy, hogy az eretnek nyakába négy puskaporral töltött bőrczacskót kötöttek, így azok a hőtől vagy a fölcsapó lángoktól fölrobbantak, az áldozat fejét darabokra tépve.

* * *

„*Az emberek furcsák*” (halott barátom antropológiai szakkifejezése). Hasukon ülik a lovat (különösen háborúban), kirakatnak nézik a feleségüket, torony tetejére építik a pinchelyiséget, teknősbékában foltozzák a zoknijukat (a zoknilyukat), szeretik az atombombafagylaltot, ha vért látnak, mindjárt meggyógyulnak, minél felnőttebbek, annál gyűgőzőbb csecsemők, az elefánt a kedvenc mezei poloskájuk, isten, mondják, olyan, mint egy könyvesbolt, lenyúzzák az ablak bőrét, száz galaxist is szülnék délután, furulyát faragnak a paprikás krumpliból, füttyölőjük az imaszőnyeg, hatmilliárdan elérnek egy tű hegyén, letörlik a diktátorok bilincseit, „állj vagy lövök!”, kiáltják a Mont Blancnak, addig takaróznak, amíg a hajnal el nem hasad, sütőtök a nagymiséjük, hullahegy a trombitájuk, ledöfik az anyjukat, aztán útra kelnek, imádják a savanyú káposzta szarvasagancsát, semmit sem tesznek, amit nem tesznek, haragszanak a lépcsőkorlátra, fölfedezik a Húsvét- meg a járdaszigetet, állva alszanak, ha fúj a szél, kéregetőnek sose adnak kevesebbet egy világbanknál, fölmennek a hegyre, lenéznek a völgybe, ott látnak egy atommeghajtású tengeralattjárót szipákolva, mivel...

* * *

A pusztán műveltségéből vagy ésszel megírt és a tudatalattiból (a libidóból) táplálkozó versek között pontosan annyi a különbség, mint a preparált és az eleven, élő állatok között. Az egyik „olyan, mintha” formája, színe megvan, a másik maga a gazdagság, kirobbanó életerejű természet. Az előbbibe az úgynevezett „kultúrköltők”, az utóbbiba a nagy, animális lírikusok tartoznak, kiket nagyon jól érzékelhetően jellemez a szerelmi téboly, szenvedély-szenvedés.

Babitsnak, Illyésnek (a nagy műveik között) sok preparált verse van. Adynak, József Attilának, Szabó Lőrincnek egy sincs. Ők legföljebb néha rossz verset ír-

tak. Vannak, akik a két tábor között állnak: néha fölszakad a tudatos énjükön át a makrokozmikus lét, őseenergia.

* * *

A modern kor tragédiáját nem az „isten halála” okozta, hanem az a tény, hogy isten felemás módon, de él. Tetszhalott voltában megakadályozza a természettudományon és a felvilágosult gondolkodáson alapuló, új civilizáció teljes győzelmét. A széttagolt lelkiség mint kocsi, melybe elől is, hátul is befogtak két lovat. Aztán: gyí, gyí! De hogyan és hova és meddig? A két erő egymást rombolja mind a mai napig. Kitérésre nincs mód. A paradox isten az úr.

* * *

Az ötvenezer éves Ljuba, a gyapjas mamutborjú kiásott lelete a Nyenyec Köztársaság (ma is nomádok!) területén, Szibériában, a tundrán. Tokióban vizsgálják. Fagypontra tartják szövetei megóvása végett. Anatómiai térkép készül róla. Azt állítják, több száz ezer gyapjas mamut élhetett a tundrán Ljuba korában.

* * *

Évszázadok alatt vajon hány gyerektől fosztotta meg az országot a katolikus egyház cölibátust előíró életellenessége? Csak sírni tudok: a számtalan katolikus pap családjában mennyi kisfiú és kislány jöhetett volna világra, ha engedik az ember természetes ösztönét és vágyát kielégíteni! Megbocsáthatatlan bűn, hogy miközben értékes, erős férfiak tízezreit vonták ki az élő, életre sóvárgó nemzet testéből, még azzal is megtoldották a sarcot, hogy utódaikkal sem nőhettünk nagyobbra annak rendje és módja szerint.

Azt akarom ezzel mondani, hogy a papi nőtlenség föloldásával – hiszen sok-sok magára maradt nő lenne (lehetne!) papfeleség – lélekszámunk gyarapodását is elősegíthették volna. Erre még egyetlen vallásos lélek se gondolt? Az ökumenikus mozgalomba ez a szempont már nem fért bele? Vagy ez az együttműködés-kiegészítődés is csak látszat, hamis önvigasztalás, míg más népek előrenyomulnak a szomszédban a biológia frontvonalán? Mi vár ránk az egyke következményeképpen? A cölibátus ránk kényszerítése kisebb népcsonkításnak is fölfogható. Szent István nem gondolhatott arra: a nyugati kereszténység bevezetése milyen hátránnyal jár majd a körülöttünk élő ortodox vallású népek szaporaságához képest. Lehet, hogy a magyarság ötvenmillió országot is birtokolhatna, ha (Géza fejedelem töprengett ezen a lehetőségen) annak idején a keleti hitvallást kényszerítik rá a betelepült nomád törzsekre.

* * *

A gyurgyalagokat is kipusztították, a partifecskéket elűzték a földgyaluk, kifűrészelték a nyárfákat, holdtáj lett a vadon. Még dolgozik a folyó, de iszap, hínár benne az úr. Hol vagy, erdő, hogy elrejtse fácskjaidat, sárgarigóidat, kakukkjaidat? A tűzhely körül összegyűjtöm a bölcs, kerek, nagy kavicsokat. Fekete koszorú lesz

belőlük: hadd érezze szívem, hogy valaha a Tűz Álma lobogott itt. Táncsal és énekkel ünnepeltük akkor mi, meztelen férfiak és nők egy elátkozott lény jövőjét.

* * *

Micsoda látszatmegmaradás minden szellemi, művészi hagyaték is! A szonáták, a szimfóniák, a festmények, a szobrok, a nagy versek, regények, drámák, a tudományok, a filozófia vívmányai. Micsoda látszatlét! Semmit sem lehet elmondani a mulandóság szomorúságának elviselhetetlen, végleges, végzetes árnyékában. Minek írtam a verseimet? És minek írtak filozófiát, elmélkedéseket az évezredek írástudói? Minek születtek a szent könyvek?

Meghalt egyik gyerekkori barátom. Nem volt tehetséges, nem alkotott értéket a szellem egyik birodalmában sem. És mégis fáj, fáj, hogy nem küldi többé nagyra lendült, „vékonypénzű” írásait.

De hát az emberi léthiány variálása minden mégoly remekmű is! Mi az írás? Táncoltat mindnyájunkat az illúzió, míg fölriadunk, hogy nincsenek igazi csillagok, galaxisok se a fejünk fölött, se a fejünkben.

* * *

Marina del Cantone, így hívják azt a tengeröblöt Sorrentótól nem messze, ahol ezt a kerekre csiszolt kavicsot találtam; hazahoztam, és most ezzel hűtöm zsibbadástól égő kezemet éjszaka. Negyven évet várt rám türelmesen, tudta, egyszer majd segítenie kell azon a „tatár pusztákról” odakerült vándoron, aki most olyan hálásan szorongatja hűvös, fehér kavics-bőrét.

Képzelt lények könyve